

בס"ד, א' תמוז תשע"ד **מסכת תענית י"ח - כ"ד** **ביכורים א', ו' - א', י"א** **גלין מס' 788**

השבוע בגלין

- גידל ציפורן כדי שיזכה למלוק עוף קרבן
- שמעון התיקני או שמעון התיקני

- על מה התפלל אברהם אבינו ע"ה בשעת העקידה?
- "גואל ישראל?" "גואל יצחק?"
- יום הכיפורים - כמענה לתפילת אברהם אבינו
- מתי נעקד יצחק אבינו?
- שתיית יין לכהנים בזמן הזה
- מיד עם בניין בית המקדש תבורר משמרת כל כהן

דבר העורך

מחלקה ראשונה

"אני חושב שיהיה לכם מה לעשות עם הסיפור הזה". כך הוא פותח את מכתבו, המוקלד בקפדנות על נייר מהודר הנושא בגאון את הלוגו של התשלובת בראשה הוא עומד.

הטייס הגביר את זרימת הדלק לעבר המנועים האימנטיים. הללו הגיבו ברעש מחריד אזניים והרימו אל על חמש מאות אנשים.

השענתי את ראשי לאחור, על הכורסה הנוחה במחלקה הראשונה. עיני שזפו את הפאר והחידושים האחרונים שנערכו במחלקה הראשונה לרווחתם של הנוסעים, ומצאתי סיפוק מה בעובדה שהכסא שלפני מיוותם. לא חסר שם מקום במחלקה הראשונה, אבל עוד מירווח לא יזיק.

עצמתי את עיני, וכמנהגי בשנים האחרונות העברתי בראשי תמונות מן העבר הרחוק שנדמה כאילו היה רק אתמול. התחלתי כטפסן על פיגומים, עבדתי מבוקר ועד ערב ברציפות ומשכורתי הדלה לא בלמה את המרץ והעניין הרב שגיליתי בעבודתי. במהלך עבודתי פיתחתי רעיונות שונים להאצת קצב העבודה ולהפחתת עלויות, עד שהחלטתי לפרוש מעבודתי כשכיר ולהיות עצמאי. שנים חלפו וכיום כרושתי מערכת

דף טו/א מי שענה את אברהם

על מה התפלל אברהם אבינו ע"ה בשעת העקידה?

"מי שענה לאברהם אבינו בהר המוריה הוא יעננו". משנתנו מזכירה תפילה זו, הנאמרת בתעניות ציבור. בחתימת ברכת "גואל ישראל" מוסיפים "מי שענה את אברהם אבינו בהר המוריה הוא יענה אתכם וישמע קול צעקתכם..."

אברהם אבינו ע"ה הגיע אל הר המוריה כדי לעקוד את יצחק בנו כמצוות הקב"ה ונענה. על מה נענה אברהם בעת ששהה על ההר.

עיון בכתבי רבותינו גדולי ישראל מכל הדורות מעלה דברים מופלאים.

נפתח בדברי התלמוד הירושלמי על מסכתנו (תענית פרק ב' הלכה ד').

"גואל ישראל?" "גואל יצחק?" שאלה פשוטה מציב הירושלמי: את התפילה "מי שענה לאברהם אבינו" הורו חז"ל לומר בתעניות ציבור, בברכת "גואל ישראל" שבתפילת שמונה עשרה. ברכה זו נחתמת במילים "ברוך אתה ה' גואל ישראל". לכאורה, כשמשלבים בתפילה את "מי שענה לאברהם אבינו בהר המוריה", ראוי לחתום ברוך... גואל יצחק", שהרי יצחק הוא שניצל בהר המוריה?

משאלת הירושלמי מבואר, כי "מי שענה" אינו מכוון לאדם שנענה בחיוב לתפילה שהתפלל, שהרי אברהם אבינו ע"ה לא התפלל כי יציל בנו מן העקידה, אדרבה, הוא הלך בלב שלם לעשות רצון קונו. אלא "מי שענה" היינו: אותם שהקב"ה התגלה אליהם והצילם, ובמקרה העקידה התגלה הקב"ה והורה לא לשחוט את יצחק. לפיכך שואל הירושלמי, מדוע לא מסיימים "גואל יצחק".

הירושלמי משיב, כי אם לא היה יצחק נגאל, עם ישראל לא היה נוצר, משכך נכון לומר גם "גואל ישראל", שהרי ישראל נגאלו באותו מעמד [וע"ע בש"ה הקדוש פרשת וירא, תורה אור א].

ביקש רחמים על בני ישראל: אפשרות נוספת כותב הירושלמי, כי "מי שענה" מתייחס לתפילה שנשא אברהם אבינו ואכן נענה: "רבי ביבי אבא בשם רבי יוחנן - אמר אברהם לפני הקב"ה: רבון העולמים! גלוי וידוע לפניך שבשעה שאמרת לי להעלות את יצחק בני היה לי מה להשיב ולומר לפניך, אתמול אמרת לי כי ביצחק יקרא לך זרע ועכשיו את אומר והעלהו שם לעולה? חס ושלום לא עשיתי כן, אלא כבשתי את יצרי ועשיתי רצונך. כן יהי רצון מלפניך ה' אלקי, שבשעה שיהיו בניו של יצחק בני נכנסים לידי צרה ואין להם מי (ש)ילמד עליהם סניגוריא אתה תהא מלמד עליהם סניגוריא... נזכר להם עקידתו של יצחק אביהם ומתמלא עליהם רחמים".

זעילוי נשמת

מרת **מרים דינה אורן** ע"ה

בת יצחק הלוי בלון ז"ל

נלב"ע ל' סיון תשנ"ז

תנצב"ה

הונצחה ע"י המשפחה

זעילוי נשמת

הר"ר **דוד גמזו** ז"ל

בן ר' אלחנן זאב ז"ל נלב"ע ג' בתמוז

ומרת **אסתא גמזו** ע"ה

בת ר' פנחס ז"ל נלב"ע כ"ו בסיון

תנצב"ה

הונצחו ע"י המשפחה שיחיו

זעילוי נשמת

מרת **שפרינצה לאה פרוכטר** ע"ה

ב"ר אשר אנשיל ז"ל

נלב"ע ד' תמוז תשמ"ה

תנצב"ה

הונצחה ע"י ידידינו הר"ר מנחם מנדל פרוכטר ומשפ' שיחיו - בלגיה

זעילוי נשמת

מרת **תקוה לוטה פלס** ע"ה ב"ר שמואל ז"ל

נלב"ע ד' בתמוז תשס"ג **תנצב"ה**

הונצחה ע"י המשפחה שיחיו

רמב"ן כותב, כי על פי דברי הירושלמי הללו, נוהגים לומר את פסוקי פרשת העקידה לפני חתימת גואל ישראל".

יום הכיפורים - כמענה לתפילת אברהם אבינו: גם מדברי ריקנאטי (פרשת וירא) עולה, כי "מי שענה" מכון לבקשה שביקש אברהם אבינו ע"ה ונענה עליה. כה דבריו: "דע! כי ביום הכיפורים נעקד יצחק אבינו ע"ה, ואז ביקש אברהם אבינו ע"ה שיפתחו לו שערי בינה ותשובה לכפרה לישראל באותו יום [בלא בינה אי אפשר לשוב בתשובה], והשי"ת הודה לו לתת מתנה זו לבניו, לפתוח להם שערי תשובה". לדבריו, איפוא, על הר המוריה נענה אברהם אבינו ולאור בקשתו ניתן לנו יום הכיפורים, יום תשובה וכפרה. אכן יש מדרשים בהם נאמר, כי העקידה היתה ביום הכיפורים.

מתי נעקד יצחק אבינו? לעומת דברי הריקנאטי הכותב, כי עקידת יצחק היתה בראש השנה (ראה מכסה לעתיק לגר"ח קנייבסקי שליט"א), וראוי לציין את דברי הכלי יקר (בראשית כב/ג) על המשך הירושלמי הנזכר (והביאו שם ממדרש רבה); בירושלמי אומר רב יודה, שאברהם אבינו התפלל: "אחר כל הדורות עתידין בניך ליאחז בעונות ולהסתבך בצרות וסופן להיגאל בקרניו של איל הזה שנאמר וה' אלהים בשופר יתקע והלך בסערות תימן". הכלי יקר מבאר, כי כוונת הדברים שעל ידי שופר של ראש השנה יגאלו ישראל, כי השופר מעורר את האדם לתשובה ועל ידי שישובו בתשובה יזכו לגאולה העתידה.

בספרי הראשונים מובאות שיטות נוספות על אודות תפילתו של אברהם אבינו בהר המוריה, ביניהם בדרשות ר"י אבן שועיב (פרשת לך ד"ה ואמר) הכותב, כי בכל מקום בו הקים אברהם אבינו ע"ה מזבח, הוא התפלל על הדורות הבאים את התפילה המיוחדת לאותו מקום, וגם בהר המוריה, בו הקים מזבח לעקוד את יצחק, התפלל אברהם אבינו על הדורות הבאים.

תפילה על עולי הרגלים: בעל "ערוך לנר" (יבמות קכא/ב, ד"ה של רחלים) מביא, כי בעת שהקריב אברהם אבינו את האיל תחת בנו, הוא התפלל על עולי הרגלים שיבואו בעתיד לבית המקדש.

דף יז/א רבי אומר ואמר אני אסור לשתות יין לעולם וכו'...

שתיית יין לכהנים בזמן הזה

בזמן שבית המקדש עמד על תילו, כהן שבא זמנו לעבוד בבית המקדש אינו רשאי לשתות יין, שהרי מי ששתה יין אינו רשאי לעבוד בבית המקדש עד ש"ישהא לפי השכרות עד שלא יסור משכרותו שום דבר שבעולם" (רמב"ם הלכות ביאת המקדש פ"א הלכה ה').

בסוגייתנו מובאת מחלוקת רבי וחכמים, אם גם בזמנינו, שבית המקדש חרב, אסורים הכהנים לשתות יין. מה טעם? הראשונים מפרשים, כי בכל יום יתכן שיבנה בית המקדש ויזדקקו לכהן זה לעבודה, ואם יהא שתוי, לא יהא ראוי לעבודה.

קושיה רבתי מציב בעל שאגת אריה בספרו גבורת ארי: הרי במסכת ראש השנה (יא/א) למדנו, כי נחלקו רבי אליעזר ורבי יהושע, אם בחודש תשרי עתידים ישראל להגאל או בחודש ניסן. יהו, איפוא, הכהנים אסורים בשתייה בחודש ניסן ובחודש תשרי, אך מדוע ביתר החודשים עליהם להימנע מין? **שני מועדי הגאולה:** הוא מבאר, כי מחלוקת התנאים מתייחסת לביאת הגואל ב"עיתה". כידוע, שני מועדים יש לקץ הגאולה, האחד "בעיתה" - המועד הקבוע לקץ, והשני "אחישנה" - אם יזכו ישראל יגאלו לפני כן. מחלוקת התנאים מתייחסת לגבי הזמן הקבוע, אך אנו מצפים בכל יום ל"אחישנה", כפי שאנו אומרים ב"ג העיקרים, "בכל יום אחכה לו".

"מתי יבנה?": זאת, ועוד: הוא אומר, עלינו להבחין, בין ה"גאולה" לבין בניין בית המקדש. בירושלמי מבואר כי בית המקדש יבנה עוד בטרם תכונן מלכות בית דוד, וסדר הדברים כך הוא: בית המקדש יבנה. אחר כך יגאלו ישראל ותכונן מלכות בית דוד. רבי יהושע ורבי אליעזר לא נחלקו אלא לגבי הגאולה, אך בית המקדש יכול להבנות בכל יום [אולם אין הדבר פשוט וראה אבן שלמה להגר"א פרק י"א ובספר המפתח על הרמב"ם הלכות מלכים פרק י"א הלכה א'].
להלכה נפסק כשיטת רבי, כי אין הכהנים מנועים משתיית יין. רש"י מבאר, כי אין חוששים שבית המקדש יבנה ממש ביום זה, וכן נוקטים ראשונים נוספים (ראה ראב"ד הלכות ביאת מקדש פ"א הלכה ז'). אולם הרמב"ם כותב, כי כהנים היודעים את משמרת בית אבותם, באיזה שבוע הם עובדים בבית המקדש, צריכים להמנע משתיית יין בשבוע זה. רק כהן שאינו יודע את משמרתו, "מותר לשתות תמיד, שאינו יכול לעבוד עד שיקבע בבית אב שלו ובמשמרתו".

מיד עם בניין בית המקדש תבורר משמרת כל כהן: הראב"ד הבין כי כוונת הרמב"ם, שלכשיבנה בית המקדש לא יוכל כהן זה לעבוד מיד, עד שישופך במשמרת ובין כך ובין כך יפוג יינו מעליו. על דברים אלה חולק הראב"ד בתוקף וטוען, כי מיד כשיבנה בית המקדש יבורר מי הוא כהן מיוחס ומה משמרתו של כל כהן!

הגר"מ שך זצ"ל (באבי עזרי על הרמב"ם שם) מבאר את הרמב"ם, כי אין כוונתו כפי שהבינו הראב"ד, אלא בסיס האיסור לשתות יין הוא מפני שהאיסור נותר בתקפו מעת שבית המקדש היה על תילו. דוגמה לדבר מצינו בדברי בעלי התוספות (פסחים נ/א) וראשונים נוספים שכתבו,

מסועפת של מפעלים שונים בתחומי הבנייה. **התעוררות** לקול רחשן של שקיות שהתחככו זו בזו. מאן דהוא נבר בהן, פלש ביניהן ובתוכן וחפיש אחר דבר מה. הוא ישב לפני, על הכסא שהיה פנוי. גבר בשנות הארבעים לחייו, לפי מראהו שיערתי כי מוצאו באחת ממדינות מזרח אירופה, העושה את דרכו אל ארץ החלומות של המזרח התיכון. הוא הסתובב לאחור כדי לבדוק מדוע הכפתור החשמלי אינו נענה לו להסיט לאחור את מסעד הכסא, והשערתי התאמתה נוכח שתי שיני נחושת בזהירות בקדמת פיו. **עיני** נתקלו בעיניו, וחיוך רחב התפרש על פניו. לא היה לי ספק כי זו לו הפעם הראשונה שהוא נוסע במטוס. הוא נהנה מכל רגע, לא חדל לפתוח את מגש האוכל, להרכיב את האזניות, לסובב את ידיית המושב על צידו, והוא לא בא על סיפוקו עד ששלף את שמיכת הצמר הנינוחה מתוך ארזית הניילון ופרש אותה לצידו. **משהתמקם** היטב, רשרש שוב בשקיותיו, שלף תפוז ואגס והחל לטפל בהם. עוד בטרם היה סיפק בידו לנגוס בפלח תפוז עסיסי, נפתח וילון מהודר ועגלה גדושה במזון מהביל התקדמה לעברנו. הריח היה נפלא. הוא שמט את תפוזו ואת תפוחו, צקצק בלשונו והמתין בשקיקה. גן עדן בשמים.

הדייל התקרב לעברנו, ואני כבר ידעתי כי הסיפור עומד להסתיים.

- **"אדוני!** הראה לי את כרטיסך, בבקשה". **הלה** פשפש בשקיותיו, חילץ לרווחה צרור ניירות מתוך שקיק לפוף בגומי והושיט לדייל את שביקש, בעוד עיניו נשואות.

- **"עליך** לרדת למטה. כיצד הגעת לכאן?".

באנגלית רצוצה הסביר האיש, כי זמן מה אחר שהחלה הטיסה, ביקש לטיל במטוס ולסייר בו וכך מצא עצמו כאן והוא חייב לציין כי הנאתו מושלמת. אין לו כל טענות.

האיש עשה רושם עדין, והדייל הסביר לו בסבר פנים יפות, כי על כרטיסים במחלקה הראשונה משלמים סכום גבוה יותר. אתה שילמת עבור נסיעה במחלקה הרגילה. אתה יושב במקום שאינו שלך - אנא ארוז את שקיותיך, חפצייך ומטלטליך וחזור למקומך.

הברנש לא היה מסוגל להפרד מגן העדן הקסום אליו נקלע. באצבע צהובת ניקוטין הורה על כיס חולצתו, ממנו בצבצו שטרות שונים באי סדר, וניסה לפייס את הדייל כי הוא מוכן לשלם כעת עבור תוספת המחיר, לא לפני שהדגיש וציין, כי לדעתו אינו צריך לשלם את המחיר המלא, כי הוא לא ישב כאן מתחילת הטיסה...

הדייל לא הסכים. רד למטה בבקשה.

- **מדוע?** אני מוכן כעת לשלם את מלוא המחיר?!

- **אדוני!** כאן בשמים לא עושים עסקים! רד למטה בבקשה. אצל סוכן הנסיעות שלך היית צריך להסדיר את מקום ישיבתך. כאן כל אחד יושב במקום שאותו הוא רכש בעת שהסדיר את נסיעתו. רד למטה בבקשה.

הכסא שלפני הפך שוב מיותר.

על רקע פסיעותיו הכבדות של ההלך, הזהד באוזני משפט הסיום של הדייל: "כאן בשמים לא עושים עסקים".

זכרתי בהתרגשות בשיעור הדף היומי הקבוע בו אני משתתף. לפתע הפכה טיפית ומטרתה למשהו משני, שצריך לגמור מהר ולסיים, כדי להספיק עוד שיעור ב"דף היומי", להכין לעצמי מקום טוב, שם למעלה. כי כשמגיעים לשמים, כבר מאוחר.

"בשמים לא עושים עסקים". הוא צודק הידייל.

המעוניין לזכות את הרבים בסיפור מעניין, או עבודה מרתקת שניתן ללמוד מהם מוסר השכל, מוזמן לפנות למערכת מאורות הדף היומי, ואנו נפרסם זאת בע"ה בטור זה. כתובתנו: תד. 471 בני ברק. פקס: 03-570-67-93 דוא"ל: mendelson@meorot.co.il

בברכת התורה, העורך

פנינים

דף יט/א שמעון התימני אומר

שמעון התימני או שמעון התימני

"שמעון התימני אומר". גמרתו מביאה את דעתו של התנא "שמעון התימני". רש"י על אתר מפרש כי "מְתִימָנָה הִיא". תמנה היא עיר בארץ ישראל, המוזכרת רבות בתנ"ך, ושמעון נמנה על בניה. מכאן שיש לקרוא שמעון התימני. ברם, מהר"י מעמדין כותב בספרו לחם שמים: "אנחנו קוראים התימני", לאמר, תנא זה נולד במדינת תימן [אף מדינה זו מובאת בתנ"ך - "חושם מארץ התימני" סוף וישלח]. (מובא בסדר הדורות, סדר תנאים ואמוראים, ערך שמעון התימני).

עיון בכתבי יד עתיקים מעלה, כי יש שניקדו התימני ויש שניקדו התימני. אגב, היו תנאים נוספים שלא התגוררו בארץ ישראל, למשל, "נחום המדי" שנקרא כן על שם היותו בן מדינת מדי הרחוקה (ראה מילי דאבות, עמודים צ"ב-צ"ג).

הכרעה מעניינת בשאלה זו מוצא רבי ראובן מרגליות.

שלושים ושבעה תנאים שהוזכרו פעם אחת: הרמב"ם (בסוף הקדמתו לפירוש המשנה) מונה את שמותיהם של שלושים ושבעה תנאים המוזכרים במשנה פעם אחת בלבד. ראשונים ואחרונים רבים עסקו בכך, אחר שמצאו כי יש משלושים ושבעה תנאים אלה שהוזכרו יותר מפעם אחת, ומאידך יש תנאים שזכרו פעם אחת בלבד והרמב"ם אינו מצייןם. הדברים הגיעו לידי כך, שבעל חוות יאיר (שו"ת חוט השני, סימן י"ט) כותב, כי מכאן יש לדעת שאפילו מזכרונם של גדולים שבגדולים עלולות ידיעות להשטט.

ברם, האחרונים האריכו ליישב את ההשגות על הרמב"ם ולהעמיד את דבריו על תילם ואנו נתמקד באחד משלושים ושבעה התנאים שמנה הרמב"ם, הלא הוא שמעון התימני, שלפי דברי הרמב"ם נזכר פעם אחת בלבד במשנה, במסכת יבמות, סוף פרק רביעי (ט/א), אך למרבה הפליאה הן גם במסכתנו מוזכר שמו ואף במסכת ידים (פרק ג' משנה א')! והתמיהה המתבקשת היא, מדוע מנאו הרמב"ם בין התנאים המוזכרים במשנה פעם אחת בלבד.

שני שמעון התימני: התשובה לכך פשוטה ביותר - שני שמעון התימני היו, האחד הוא שמעון התימני והשני הוא שמעון התימני; במסכת יבמות מדובר בשמעון התימני, הוא אכן מוזכר פעם אחת בלבד. ואילו במסכתנו ובמסכת ידים, מדובר בשמעון התימני.

אין זו השערה בעלמא. בכתב יד קדום של המשניות הגירסה במסכתנו ובמסכת ידים היא "שמעון התבני" (ראה שינויי נוסחאות במשניות ע"ג פירושים כאן בתענית, וראה תו"ט בשם הר"ש בידים שם). פשר הדבר, כי העיר תמנה שבארץ ישראל כונתה גם "תבנה", כפי שהוכח על ידי חוקרי עתיקות (ראה שינויי"ס שם). רק ביבמות מדובר בשמעון התימני, וזהו שכתב הרמב"ם כי הוא נזכר במשנה פעם אחת בלבד (מרגליות הים על מסכת סנהדרין יז/ב).

התעניות לסוגיה

לאחר שלשה שבועות של לימוד מסכת תענית, נתמקד במאמר זה בתעניות לסוגיהן.

התענית היחידה הנזכרת בתורה היא צום יום הכיפורים. כפי שנוכח להלן, תענית זו אינה דומה לכל תענית אחרת. מהותו של יום הכיפורים אינה תענית, אלא קבעה תורה יום זה לסליחה ולכפרה ועיקרו של היום מכפר על העוונות.

תעניות שונות נקבעו במהלך השנים. מהן עוד בתקופת הנביאים, אחר כך בתקופת התנאים וגם אחר סדר חתימת התלמוד התווספו מנהגי תעניות שונים.

תעניות החורבן: התעניות על החורבנות והצרות שאירעו לעמנו בג' בתשרי, י' בטבת, י"ז בתמוז ותשעה באב, נקבעו בתקופה בה נחרבו בתי המקדשות. על מהותן של תעניות אלה כותב הרמב"ם (הלכות תעניות פ"ה הלכה א'): "יש שם ימים שכל ישראל מתענים בהם מפני הצרות שאירעו בהן כדי לעורר הלבבות ולפתוח דרכי התשובה ויהיה זה זכרון למעשינו הרעים ומעשה אבותינו שהיה כמעשינו עתה עד שגרם להם ולנו אותן הצרות, שבזכרון דברים אלו נשוב להיטיב".

דף כד/א דבשני דרב יהודה כל תנויי
"בבא קמא" שונה לגמרי

רבי אריה לייב מאלין זצ"ל, ראש ישיבת בית התלמוד, היה ידוע מבחרותו כמי שנפשו נקשרת בנפש "בבא קמא", תדיר היה ממשמש בה וחוזר וממשמש בה.

פעם פגשו רבי אהרן קוטלר ושאלו במה הוא עוסק.

- בבבא קמא, השיב ר' לייב.

- שוב בבבא קמא? תמה, והלא בשנה שעברה, ולפני שנתיים ושלש כבר למדה?

- אח! מחה ר' לייב כשפניו זורחות, בבא קמא של השנה אין זו כלל הבבא קמא של השנה שעברה, זוהי בבא קמא אחרת לגמרי...

דף כד/ב כל העולם כולו ניזון בשביל חנינא בני וחנינא בני דיו בקב חרובים מע"ש לע"ש

שבילו של רבי חנינא

הגר"ח מולאזין מפרש - על פי השל"ה - כי 'בשביל' אין הכוונה 'בגלל' או 'בעבור' אלא בשביל ודרך ובנתיב שיוודת ההשפעה מלמעלה אל רבי חנינא. השפעה זו עוברת בשביל שנסלל עבורו. אולם מאחר שדי לו בקב חרובין בלבד - מתפזר המותר לכל העולם... (רוח חיים אבות א-ג).

דף כד/ב כל העולם כולו ניזון בשביל חנינא בני וחנינא בני דיו בקב חרובים מע"ש לע"ש

בגלל שדיו בקב חרובים

בספרים הקדושים נאמר כי בגלל שהצדיק ניזון במעט - ניזון כל העולם בשבילו.

בכך פירשו את הפסוק "צדיק אוכל לשווע נפשו ובטן רשעים תחסר" (משלי יג/כב). אם הצדיק אוכל לשווע נפשו, כבר אין ניזון העולם בשבילו, ובטן רשעים תחסר... (אמירה יפה א' פ"א).

תענית להנצל מצרה: מלבד תעניות אלו, מצווה מדברי סופרים להתענות כדי להנצל מצרה המתרגשת לבוא. הרמב"ם (שם פ"א הלכה ד') מסביר, כי קיימת מצווה מן התורה לזעוק בתפילה ולהריע בחצוצרות על צרה המתרגשת לבוא, ומדברי סופרים הוסיפו כי יש גם להתענות.

בתנ"ך כבר נזכר במקומות אחדים, כי בני ישראל גזרו תעניות כשאוייביהם קמו עליהם, כגון, במלחמת פלישתים (שמואל א' ו/ו, ושם יד/כד), ובימי מרדכי ואסתר (אסתר ד/טז), ועוד רבות כיוצא בזה. תעניות אלו מגדיר הרמב"ם (הלכות תעניות פרק א הלכה ב') בלשונו: "ומדברי סופרים להתענות על כל צרה שתבוא על הציבור עד שירוחמו מן השמים". כל התעניות שבהן גדושה מסכתנו, הן מסוג זה; עצירת גשמים, חרב, שדפון, ירקון, חיות רעות ועוד.

גזירת תענית על... ביטול תענית: ראוי לציין כי לא רק על צרה גשמית מתענים, אלא גם אם נגזר על ישראל לבטל מצווה, ואפילו "מצווה קלה" - כותב הרמב"ם (שם, פרק ב' הלכה ג'), יש לגזור תענית כי זו שעת השמד. בעל צפנת פענח מוכיח ממסכתנו (ח/ב), כי גם אם גזרו על ישראל כי אינם רשאים להתענות, יש לקבוע תענית על כך ולקבל על עצמם לממשה כאשר תבטל הגזירה (ראה המועדים בהלכה, עמ' ת"ר).

לסוג תעניות אלו שייכת תענית חלום, הבאה לבטל את העתיד הקודר שנראה לאדם בחלומו. הרמב"ם כותב (שם פ"א), כי כל יחיד חייב להתענות על צרה המתרגשת ובאה עליו. עיקרן של התעניות הללו הוא שהמתענה יפשפש במעשיו ויבדוק במה עליו לשפר את דרכיו (רמב"ם שם פ"א).

אחר חתימת התלמוד נהגו תעניות שונות להתעוררות בתשובה.

תענית בה"ב: במשניות, בתלמוד ובדברי חז"ל אין בנמצא תקנת תעניות נוספות למטרה זו, אך בתקופות מאוחרות יותר תוקנו באשכנז צומות "שני וחמישי ושני" [שלשה ימי תענית; יום שני, יום חמישי שלאחריו ושוב ביום שני] בשבוע שאחר פסח וסוכות, ומטרתן לחזור בתשובה מחטאים שאפשר שחטאו בהם בימי המועדים (טור או"ח סימן תצ"ב). [אמנם, לדעת המרדכי, סימן תרכ"ט, צומות בה"ב לאחר סוכות נתקנו עבור הגשמים ואחר פסח על בריאות הגוף].

בעבר נהגו הכל לצום "שני וחמישי ושני", עד כדי כך שלפני כארבע מאות שנים מעיד רבי דוד הלוי סגל בעל ה"ט"ז (או"ח סימן תקס"ו ס"ק ג'), כי "מיעוט הם אותם שאינם מתענים". עם הדורות נתמעטו המתענים ובחלק מקהילות האשכנזים אף אין אומרים את הסליחות שנתקנו לימים אלה. תעניות נוספות לחזרה בתשובה נהגו בערב ראש השנה (טור סימן תקפ"א עפ"י המדרש) וביום הראשון של סליחות (טור שם) והיו גם שנהגו להתענות בעשרת ימי תשובה (רמ"א שם) ואפילו בארבעים הימים שלפני יום הכיפורים (רמ"א ומגן אברהם סימן תקס"ח). תענית 'שובבי'ם-ת"ת' אף היא תענית לשם תשובה, ובה נעסוק בנפרד בעתיד אי"ה. כמו כן תענית חתן וכלה ביום חופתם (רמ"א אבן העזר סימן ס"א) באה לשם חזרה בתשובה.

צום יום כיפור קטן: לפני כארבע מאות שנה תיקן רבי משה קורדובירו, בעל תומר דבורה את צום "יום כיפור קטן" (ראה פרי חדש שם), שהתפשט בעיקר בקהילות אשכנז. רבי יעקב מעמדין כותב בסידורו, כי "חדשים מקרוב באו, נהגו להתענות ערב ראש חודש וקוראין אותו יום כיפור קטן והוא ידוע ונתפשט ברבים, וטוב הדבר ביחוד להזהיר העם המתלכלכים כל היום, כדי לשטפם מטינופם". גם הנכשל בחטא צריך להתענות כדי שיכופר לו. הראשון שכתב זאת והאריך בפירוט מניין הסיגופים ודרגותיהם הוא הרוקח, וממנו הועתק לספרי מוסר אחרים, עד כדי כך שבעל הנודע ביהודה (שו"ת, מהדורה קמא או"ח סימן ל"ה) נזקק להבהיר להמון העם, כי אין התענית העיקר אלא עזיבת החטא והוידוי!... [ועיין בחיי אדם כלל קל"ב סעיף ב' והביאו הביאור הלכה סימן תקע"א].

בראשונים נזכרו תעניות נוספות המכונות "תענית צדיקים" והובאו בשולחן ערוך (סימן תק"פ), גם הן על מאורעות טרגיים שאירעו בעבר, כגון מיתת עשרת הרוגי מלכות, פטירת משה רבינו, מות בני אהרן וכדומה [וע"ש במגן אברהם בפתיחת הסימן, וראה בספר עמק ברכה תענית אות ג' עמוד קל"א מש"כ בביאור דברי הבה"ג]. יש הנוהגים להתענות ביום שישי פרשת חוקת על שריפת "עשרים קרונות מלאים ספרים" בצרפת (משנ"ב שם ס"ק טז), וכן בכ' בסיון לזכר צרות ת"ח ות"ט (ראה שם במשנ"ב שנהגו כן "בכל מלכות פולין"). תענית נוספת של אבלות היא ביום יארצייט, יום פטירת אב ואם (שו"ע או"ח סי' תקס"ח).

תעניות יוצאות מן הכלל: קיימות שתי תעניות יוצאות מן הכלל: תענית אסתר, הבאה כזכר לתענית שהתענו בימי מרדכי ואסתר, שהיא קלה בחומרתה מארבע תעניות החורבן (עיין שו"ע או"ח סימן תרפ"ו סעיף ב' ברמ"א), ולא נזכרה בחז"ל במפורש, אך כל הראשונים מציינים אותה (ראה רא"ש מגילה סימן א'). היא אינה מפני צרה או מפני אבלות, וגם לא נוסדה לשם חזרה בתשובה, אלא זכר לתענית שהיתה אז, ועיקרה, שאנו מבקשים כי כשם שהתענו אז היהודים עם מרדכי ואסתר ושמע ה' תפילתם, כך ישמע ה' תפילתנו.

תענית בכורים בערב פסח אף היא יוצאת מן הכלל; היא באה זכר לנס שניצלו הבכורים ממכת בכורות (טור סי' ת"ע בשם מסכת סופרים).

"התחברתי והרגשתי את מתיקות התורה"

בדרך, בבית, בעבודה,

24 שעות ביממה

מתחברים
לשיעור
המרתק

להאזנה חייגו:

073-2951342

למסכת הנלמדת הקישו 1

בעלות שיחה רגילה

לעילוי נשמת

מרת **רבקה אקשטיין** ע"ה

ב"ר שמעון ז"ל

נלב' ע"א דר"ח תמוז תשנ"א

תנצב"ה

הונצחה ע"י בנה

הר"ר דוד אקשטיין הי"ו - אנטוורפן

נתרם בעילום שם

לעילוי נשמת זכר יקרים

נלב' ע"ל בסיון

תנצב"ה

לעילוי נשמת

מרת **ציפורה פייגא רפאלי** ע"ה

ב"ר סיני ז"ל נלב' ע"ו בתמוז תש"ן

תנצב"ה

הונצחה ע"י המשפחה שיחיו

לעילוי נשמת

הר"ר **פליטאל בהגאון** ז"ל

ב"ר גרשון חנוך ז"ל נלב' ע"ב בתמוז תשס"ד

תנצב"ה

הונצחה ע"י המשפחה שיחיו